

Khedkeribe

But škole hem komune na zadovolinena e nacionalnikane minoritetengoro šaipe te buvljaren pli čhib hem pli kultura. Butfar kerelape lafi taro tikno prioritiriba hem bijasno deliba i odgovornost, iako isi šukar primeria. O baro problemi tano so nae školuime nastavnika, sikavela e Školakiri inspekcija keda kontrolirindža e nastavakoro kvaliteti ko nacionalnikane minoritetengiri čhib.

Ki Švedia isi pandž oficialnikane nacionalnikane minoritetikane čhibja; finsko, jaudikane, meänkieli, romane hem laponikane.

E Školakiri inspekcija kontrolirinža sar o komune hem o škole sledindže pli dužnost te informirinen hem te ponudinen nastava ko akala nacionalnikane minoritetikane čhibja. I kontrola kerdili ko 34 komune hem pandž dujčhibjengere delatnostia ki soro phuv. O izveštaj na namerinela te del opšto slika bašo šaipaskere uslovja akale nacionalnikane minoritetenge te buvljaren pli čhib hem pli kultura. Ama o rezultati složinelape e kontrolakere rezultatencar so kerdile angleder.

Či ter šaj te opišinelpe sar kerdili i kontrola, dih ki *Metoda hem kjeriba/sprovediba*.

E sikljovnenge na delape odova šaipe sar so valjani sikavibaske hem buvlipaske pli nacionalnikani minoritetikani čhib sar so sikavela i kontrola. O objasnibe tano ko jekh kompleksno slika ko o učesvuime faktoria ko buteder nivo.

Bute komunen nae džanipa taro nacionalnikane minoritetia

Buteder komunen (19 taro 34) isi bišukar džanipa bašo so važinela e nacionalnikane minoritetenge hem olengere čhibjakere buvlipaske. Ko odova džanipa so isi delape but retko praktikane posledice e sikljovnjengere /učenikongere šaipaske te sikljon pli nacionalnikani minoritetikani čhib. E dajakoro čhibjakoro predmeteskoro marginaliziriba hem negativno stavi prema butkulture šaj te predpostavinelpe isi značaj sar o komune ka postupinen keda kerelape lafi taro e sikljovnjengoro šaipe te ovel olen nastava. Isto šaj o ladžavipe hem i krivica so tani historikane phanli e kjeribaja lafi ko nacionalnikane minoritetikane čhibja.

I kontrola isto sikavela so bute komunen isi pozitivno stavi e sikljovnen ko nacionalnikane minoritetia te ovel nastava ki pli čhib. Akava sar jekhto sikavelape ko opšto stavi ko zahtevi/rodiba ko fundamentalno čhibjakoro džanipa.¹ Butfar smatrinelape so sa e sikljovnen kas isi kjefi, isi hako te sikljon e dajakiri čhib ki jekh minoritetikani čhib, bizo te ovel veza ko čhibjakoro džanibaskoro nivo.

E nastavakiri informacija ki nacionalnikani minoritetikani čhib nae dovolno

I kontrola potrvdindža i slika tari i bidovolno hem pharodostupimi informacija so sine ko Državakoro zavodi e školenge angleder šov berš.² Ko but komune falinena informacie taro o posebno odredbe so važinena e predaibaske ki nacionalnikani minoritetikani čhib. Keda isi informacija, ko misal ko komunakoro vebthan, tegani odova nae korektno.

¹ 10 Šero. 7 § školakoro kanuni

² Državakoro zavod školenge (skolverket) 2005

Bidovolno kartakoro rasporediba e sikljovngoro čhibjakoro palunipa značinela so o komune but far na džanena save sikljovnen isi hako ko sikavibe ki jekh minoritetikani čhib, so butfar kritizirindžape taro Evropakoro godidejbe.³

I nastava ki dajakiri čhib nae dovolno

Principialno sa i nastava ki nacionalnikani minoritetikani čhib kerelape ki ograničimi nastava ki dajakiri čhib, so butfar značinela taro 40 dži ko 60 minutengiri nastava ko kurko. Duječhibjengiri nastava, so e Evropakoro godidejbe založinelape, na primeninelape. Sar jekh haljovkeribe vakerelape so e sikljovngiri podloga tani tikni. Sade 3 taro o kontrolirime komune ponudinena duječhibjengiri nastava, kotar akala sade jekh ki jekh nacionalnikani minoritetikani čhib. Panda jekh komuna kote so isi samostalno škola ponudinela duječhibjengiri nastava ko švedikane hem finsko.

Prema o ustavia i nastava ki dajakiričhib šaj isto te primeninelpe sar čhibjakoro izbor ja sikljovngoro izbor, ama odova nikeda na ovela.

Jekh tikno prioritirimo pučiba ko but komune

Dajakiričhibjakiri nastava uopšte, a posebno i nastava ki nacionalnikani minoritetikani čhib nae prioritirimo pučiba ko komune, sar so sikavela jasno i kontrola. Bidovolno interes ama isto o pharipa te arakhelpe nastavnikia tane mogučno sebestia. Sade 6 taro 34 komune sledinena dajakiričhibjakiri nastava dži upre ki sistemikani kvalitetskiri buti, ama bizo o nacionalnikane minoritetengiri čhib posebno te izložinelpe. Prema e školakere direktoria i uprava butfar na rodela nisavo produžibe.. Odolea falinela džanipa bašo sar i nastava ki nacionalnikani minoritetikani čhib valjani te buvljol.

Bijasno deliba i odgovornost

E dajakiričhibjakiri nastava butfar tani centralno organizirimi e nameraja te ovel ja te del šukar usluge e direktorenge, nastavnikonge, sikljovnge hem dadenge/dajenge. But direktoria vakerena so hošinena potpora tari i centralno dajakiričhibjakiri edinica. Ama akava čani te organizirinelpa i nastava ki dajakiri čhib anela dži ko bijasno delibe i odgovornost hem bodovolno komunikacie maškar i centralno edinica hem o škole, sar sikavela i kontrola. E školakiri inspekcija napomeninela so o deliba i odgovornost maškar o komune- hem školakoro nivo keda kerelape lafi tari nastava ki dajakiri čhib, valjani te razjasninelpa ko 16 komune.

Isi šukar primeria

Buteder komune aktivno kerena buti te den nastava ki dajakiri čhib ki nacionalnikani minoritetikani čhib, ko misal ko Nässjö hem Vänersborg. Sorabotibe javere komunencar, kontakt e fakultetencar sar o posebno uložibe e romane minoritetenge tane primer ko uspešno mere. Avera komune so ko but čania aktivno kerena buti te nudinen nastava ki nacionalnikani minoritetikani čhib tane ko Arvidsjaur, Eskilstuna, Landskrona, Lund, Munkedal, Staffanstorp hem Tranemo.

³ Evropakoro godidejbe (Europarådet) 2009, 2011

Baro nastavnikongoro naisibe

Bute komunen isi, iako baro mučibe, pharipa te regrutirinen nastavnikon so šaj te predainen ko nacionalnikane minoritetikane čhibja. Ko 23 taro 34 komune e sikljovnenge na delape nastava e motivaciaja so nae nisavo nastavniko ki odoja aktuelno čhib. Hemphari tani i situacia e romane čhibja. Sade 5 taro 22 komune kote so isi romane sikljovne šaj te ponudinelpe nastava ki romani čhib. But zorale mere valjani hem ko tikno hem ko baro vakti te šaj te rešinelpe o problemi. E Fakultetskiri uprava (2011) ko jekh izveštaj ki vlada dindža asavko predlogo.⁴

Duječhibjengiri nastava pozitivno e sikljovneskere izboreske- hem identiteteskoro buvlipa

E duječhibjengiri nastava ko akala kontrolirime delatnostia ponudinelpe jekh pozitivno hem šukar sikljojaskoro maškaripa e sikljovneskere izboreske- hem identiteteskoro buvlipa. Jekh taro o sebestano so i nastava ikerelape ki čhib namesto, a ko aver so e sikljovnen isi duječhibjengoro ideali ko ple nastavnikia.

Isto i kontrola sikavela so duječhibjengiri nastava nae nisavo uspešno faktori, so isto potvrdinelape tari i nauka.⁵ O faktoria sar vasingarno/rukovoditelia, šaipe te ovelpe kompetentno nastavnikia hem sar i nastava valjani te ikerelpe isi značaj e džanipaskere rezultateske hem školakoro uspeh.⁶

I kontrola sikavela so o samostalno švedikanefinsko škole but poviše zadovolinela e nastavnikongiri potreba ko ingaribaskiri potpora hem kompetentno buvlipa nego o duječhibjengiri delatnost so ikerelape ko rami ko komunakere škole.

Buteder nastavnikon ki duječhibjengiri delatnost isi baro iskustvo, ama hari dženen isi edukacia ko duj čhibja so prema i nauka isi baro značibe ko didaktikane izboria so kerelape ko klasakoro than.⁷ Jekh baro kotor tari e duječhibjengiri nastava označinelape taro jekh svesno čhibjakoro kulandipe hem bučaja te buvljarelpe i čhib. Bute sikljovnen isi pharipa te džanen bar jekh čhib, so rodela prilagodiba hem dejbe duma ki nastava. Varirinela savi potpora delape e sikljovneske so prema o ustavia isi ole hako.

So rodelape te ovel pošukar?

Ko nacionalnikano nivo valjani, ko misal:

- te oven pobut nastavnikia ko nacionalnikani minoritetikani čhib
- te šukarkerelpe e dajakiričhibjakiri marginalizacia hem e dajakiri čhib te kerelpe istovredno predmeti sar avera školakere predmetia
- te bajrarelpe o status e nacionalnikane minoritetengiri čhib
- te stimilirinenpe o komune te podžinelpe e duječhibjengiri delatnost ko nacionalnikane minoritetengiri čhib, ko misal ko posebno sredstva te buvljarelpe i kompetencia hem te buvljarelpe e duječhibjengiri delatnost

⁴ Fakultetskiri uprava (Högskoleverket) 2011

⁵ O'Riagán & Lüdi 2003; Lindberg 2002; Thomas och Collier i Axelsson m. fl. 2002

⁶ Školakiri inspekcia (Skolinspektionen) 2010 hem O'Riagán & Lüdi 2003

⁷ Dikh ko Državakoro zavod školenge (Skolverket) 2011

- jekh preispitiba o rodiba ko osnovno džanipa ki nacionalnikani minoritetikani čhib

Isto šaj več akana o škole hem o komune te šukarkeren e nastavakiri potreba ki nacionalnikani minoritetikano čhib. Ko misal:

- pošukar te informirinel e sikljovnen hem e daden/dajen bašo o nacionalnikane minoritetia hem olengere hakia te buvljaren pli čhib hem pli kultura
- te šukarkeren o džanipa ko škole hem uprave bašo o nacionalnikane minoritetia hem olengere hakia te buvljaren pli čhib hem pli kultura
- te razjasninen o deliba i odgovornost hem komunikacia maškar o direktoria, centralno odgovorno dajakiričhibjakiri edinica hem uprava
- te šukarkerelpe o rutine te šaj te džanelpe save sikljovnen isi hako hem ko mangela nastava ki dajakiri čhib
- te arakhenpe kreativnikane drumia te šaj te pherelpe e nastavakiri potreba ki nacionalnikani minoritetikano čhib, keda kerelape lafi taro predaibaskere forme hem te ovelpe sikavne.
- I nastava ki nacionalnikani minoritetikani čhib te kerelpe ko jekh jasno kotor ko sistemikani kvalitetikani buti.

Hembitno tano i buti te ljel plo than ki identifikani potreba hem ponodori hem ko grupno – hem ko individualnikano nivo ko disave komune. Isto i buti valjani te kerelpe barabar e prestavnikoncar ko nacionalnikane minoritetia.